

Ojczyzna-polszczyzna *Kabaretu Starszych Panów*

Anna Kołodziejczak

Adresat zajęć: uczniowie szkoły ponadpodstawowej, klasa III–V.

Rodzaj zajęć: język polski.

Cel ogólny zajęć: Rozwijanie świadomości językowej uczniów szczególnie w zakresie kultury języka polskiego oraz jego funkcji, a także doskonalenie umiejętności odbioru różnych tekstów kultury.

Cele szczegółowe:

Uczeń:

- poznaje termin „ojczyzna-polszczyzna” oraz sytuuje na jego tle utwór pochodzący z telewizyjnego *Kabaretu Starszych Panów*;
- rozpoznaje i określa funkcje tekstu (informatywną, poetycką, metajęzykową, ekspresywną, impresywną);
- rozpoznaje w tekście literackim środki wyrazu artystycznego oraz środki znaczeniowe i określa ich funkcje;
- rozpoznaje w utworze sposoby kreowania sytuacji lirycznej;
- przedstawia propozycję interpretacji utworu, wskazuje w tekście miejsca, które mogą stanowić argumenty na poparcie jego propozycji interpretacyjnej;
- wyjaśnia, w jaki sposób użyte środki retoryczne (np. wyliczenia, wykrzyknienia, powtórzenia) oddziałują na odbiorcę;
- odróżnia dzieła kultury wysokiej od tekstów kultury popularnej, stosuje kryteria pozwalające odróżnić arcydzieło od kiczu;
- posługuje się słownikami ogólnymi języka polskiego oraz słownikami specjalistycznymi, także w wersji on-line;
- korzysta z zasobów multimedialnych.

Metody pracy: lekcja odwrócona, projekcja, prezentacja, dyskusja kierowana, przekład literacki.

Formy pracy: praca indywidualna, w parach, w grupach, całą klasą.

Środki i materiały dydaktyczne: fragment z *Kabaretu Starszych Panów*, *Wieczór XIV*, piosenka *Shimmy szuja*, załączniki zawierające karty pracy, rzutnik, ekran.

Słowa kluczowe: *Kabaret Starszych Panów*, *Shimmy szuja*, piosenka, poezja, kabaret.

Czas: 2 godziny lekcyjne.

Bibliografia: Dziewoński R., *Kabaret Starszych Panów wespół w zespół*, Prószyński i Spółka, Warszawa 2002 ■ Tuwim J., *Zieleń* [w:] tegoż, *Dzieła*, tom I, *Wiersze*, Czytelnik, Warszawa 1955, s. 141 ■ Wasowscy M. i G., *Kabaret Starszych Panów. Życiorys nieautoryzowany*, WAM, Warszawa 2018.

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

Na wcześniejszych zajęciach nauczyciel proponuje uczniom podjęcie pracy metodą lekcji odwróconej. Informuje, że przedmiotem samodzielnej refleksji będzie termin „ojczyzna-polszczyzna”. W tym celu przesyła/rozdaje ZAŁĄCZNIK NR 1, w którym znajdują się wybrane fragmenty wiersza Juliana Tuwima pt. *Zieleń*, kartę pracy na temat analizy terminu „ojczyzna-polszczyzna” (ZAŁĄCZNIK NR 2) oraz rekomenduje przeczytanie krótkiego wpisu internetowego na temat funkcji języka¹.

1. Nauczyciel wita uczniów i informuje ich, że na lekcji będą zajmować się analizą języka utworu literackiego — wierszowanego tekstu piosenki z *Kabaretu Starszych Panów*. Nauczyciel prosi o zapisanie tematu zajęć: *Ojczyzna-polszczyzna Kabaretu Starszych Panów*.

2. Prowadzący dzieli klasę na 4 grupy i prosi o przedyskutowanie odpowiedzi, których udzielili uczniowie, samodzielnie wypełniając w domu kartę pracy z ZAŁĄCZNIKA NR 2. Następnie liderzy grup odpowiadają na poszczególne pytania na forum klasy, przedstawiając wersję wypracowaną przez grupę. Nauczyciel te wypowiedzi weryfikuje, uzupełnia, moderuje dyskusję klasową. Efektem jest powstanie jednej lub kilku definicji terminu „ojczyzna-polszczyzna”. Można zalecić uczniom sporządzenie krótkiej notatki w zeszytach na ten temat.

3. Prowadzący zajęcia prosi ucznia (który wcześniej podjął się wykonania tego zadania) o przedstawienie telewizyjnego *Kabaretu Starszych Panów* (na przykład w formie prezentacji multimedialnej). Powinny się w niej znaleźć poniższe informacje: *Kabaret Starszych Panów* to niezwykle popularny program telewizyjny, który prezentowany był w Telewizji Polskiej w latach 1958–1966. W tym okresie ukazało się szesnaście odcinków przedstawianych widzom na żywo. Wiele z nich nie zostało w ogóle nagranych. Pokazywane były w nieregularnych odstępach czasu, wte-

¹ Np. <http://stl.kochamjp.pl/funkcje-jezyka/>

dy, kiedy wyobraźnia twórców kabaretu na to pozwoliła. Czas trwania poszczególnych odcinków także był różny. Autorami kabaretu byli Jeremi Przybora — poeta, autor piosenek i Jerzy Wasowski — kompozytor. Program ten nawiązywał do Teatryku Zielona Gęś Gałczyńskiego. Odwoływał się do tradycji Polski ziemiańskiej i inteligenckiej. *Kabaret Starszych Panów* pojawił się po raz pierwszy w czwartek (16 X 1958), ale większość kolejnych odcinków wyemitowano w soboty po godzinie 22:00, a następnie w niedzielę. Program prowadzili sami autorzy, jako Panowie A i B, którzy ubrani byli jak dżentelmeni z czasów przedwojennych. Scenerię dla skeczy, dialogów, piosenek stanowiło zazwyczaj modnie urządzone mieszkanko w wielkim mieście (zapewne Warszawie, skąd nadawano program i gdzie mieszkali obaj autorzy), bogate w rekwizyty z minionych epok: broń, obrazy, książki lub dekoracja przedstawiająca wielkomiejski park ze stylowymi ławeczkami. Kabaret charakteryzowało specyficzne, eleganckie poczucie humoru, nienaganne maniery prowadzących oraz dialogi gospodarzy programu przeplatane piosenkami wykonywanymi przez gwiazdy polskiej sceny (przede wszystkim teatralnej). Kabaret emitowano również na antenie Polskiego Radia. Miał wiele kontynuacji w postaci słuchowisk, programów telewizyjnych, widowisk estradowych, wydawnictw płytowych — muzycznych i audiowizualnych etc. 57. rocznicę emisji pierwszego odcinka uczcił nawet Google – w serwisie pojawił się tego dnia okolicznościowy Google Doodle. W kabarecie zaprezentowano wiele piosenek, które stały się evergreenami, np. *Addio, pomidory!*, *Wesołe jest życie staruszka*, *Herbatka*, *Piosenka jest dobra na wszystko*, *Tanie dranie*.

4. Następnie nauczyciel wyświetla piosenkę z *Kabaretu Starszych Panów* pt. *Shimmy szuja* w wykonaniu Ireny Kwiatkowskiej². Po jej wysłuchaniu rozdaje uczestnikom zajęć, pracującym w parach, karty pracy (ZAŁĄCZNIK NR 3) z prośbą o ich wypełnienie.

5. Po upływie czasu przeznaczanego na wykonanie ćwiczenia prowadzący prosi chętną osobę (najlepiej zdradzającą talent aktorski) o przeczytanie oryginalnej wersji tekstu. Następnie zachęca uczniów do zaprezentowania swoich „tłumaczeń” poprzez przeczytanie tylko własnych dopisków.

Nauczyciel stawia pytania: Czy głośne przeczytanie/zaprezentowanie tekstu z *Kabaretu Starszych Panów* było łatwe? Na jakie przeszkody natrafiliście? (trudne słownictwo, niebanalne i nieużywane w codziennym języku, wymagająca uwagi i skupienia artykulacja, wykorzystanie zbitek słownych o podobnym brzmieniu, wiersz przypomina

² Na kanale You Tube jest wiele możliwości dostępu do tego utworu, np. <https://www.youtube.com/watch?v=fUHOm7wyQpY>

ćwiczenie dykcyjne dla aktorów). Czy Wasze tłumaczenia także stanowią utwory poetyckie? Dlaczego tak jest? (utwór literacki jest nieprzypadkową, przemyślaną całością i strukturą formalną. Posługuje się swoistym językiem, kreuje określoną wizję świata, operuje różnorodnymi środkami stylistycznymi, jak np. metafora, porównanie, hiperbola, epitet etc., w sposób celowy kształtując niepodrabialny sens, nastrój, charakter utworu. Korzysta z tradycji literackiej, odwołuje się np. do historii, mitologii, życia codziennego narodu w danym okresie...).

6. Prowadzący prosi uczestników o przypomnienie sobie funkcji języka na podstawie ZAŁĄCZNIKA NR 4 i określenie, które z nich realizuje tekst *Shimmy szuja* (przede wszystkim ekspresywną i poetycką).

7. Nauczyciel kończy lekcję, dziękując za wspólną pracę.

PRACA DOMOWA (do wyboru):

1. Korzystając z ZAŁĄCZNIKA NR 5, przeprowadź analizę językową utworu *Shimmy szuja*, równoległe tekst ten interpretując.

2. Nadaj swojemu „tłumaczeniu” *Shimmy szuja* formę poetycką lub tekstu rymowanej piosenki.

ZAŁĄCZNIK NR 1

Zapoznaj się z poniższym wierszem, w razie potrzeby przeczytaj go kilkakrotnie, zwróć uwagę na pojawiający się w nim termin „ojczyzna-polszczyzna”.

Julian Tuwim, *Zieleń* (fragmenty, podkreślenia autorki scenariusza)

O zieleni można nieskończenie.

Powielając dźwiękiem jej znaczenie,

Można kunsztem udatnych powieleń

Tworzyć światu coraz nowszą zieleń.

Nie dość słowo z widzenia znać. Trzeba

Wiedzieć, jaka wydała je gleba,

Jak załęgło się, jak rosło, pęczniało,

Nie — jak dźwięczy, ale jak dźwięczniało,

Nie — jak brzmi, ale jakim nabrzmieniem

Dojrzewało, zanim się imieniem,

Czyli nazwą, wyrazem, rozpękło.

W dziejach wzrostu słowa — jego piękno.

Więc nie lepo-ż by nam zieleni ziemi
Opowiedzieć słowiesy staremi!
A poczniemy tę powieść — od spodu,
Od pierwizny, od lęgu, od rodu,
Od rdzennego zrodzenia, od jądra,
Tam gdzie wnętrze, gdzie nutro, gdzie jątra,
Od głębiny, gdzie szepnął w zawięzi
Pierwszy dźwięczek zielonej gałęzi.

Nie wydziwiaj i nie bierz mi za złe,
Że w podśłowia tego świata wlażłem,
Że się ziaren i źródeł dowiercam,
Że pobożny jestem Słowowierca,
Że po mojej ojczyźnie-polszczyźnie
Z różdżką chodzę, wiedzący, gdzie bryźnie
Strumień prawdy żywiący i żyzny
Z mojej pięknej ojczyzny-polszczyzny.

(...)

Oto dom mój: cztery ściany wiersza

W mojej pięknej ojczyźnie-polszczyźnie.

(...)

ZAŁĄCZNIK NR 2

Karta pracy dotycząca terminu „ojczyzna-polszczyzna”

1. Sprawdź, np. w internetowym *Słowniku języka polskiego*, wyrazy składowe terminu „ojczyzna-polszczyzna”.

Ojczyzna: Polszczyzna:

2. Jak rozumiesz terminu „ojczyzna-polszczyzna”? Nadbuduj sens łączny obu słów, który wyłania się z połączenia ich pojedynczych znaczeń.

.....
.....

3. Co jest potrzebne, by mieszkać w „ojczyźnie-polszczyźnie”? Zaznacz właściwe two-
im zdaniem odpowiedzi i zastanów się nad ich uzasadnieniem:

a) wystarczy mówić choć trochę po polsku;

b) trzeba znać literaturę polską i powracające w niej motywy;

- c) należy posługiwać się polszczyzną świadomie, rozbudowując stale zasób słownictwa;
- d) konieczne jest rozumienie znaczenia słów, których się używa i powiązań zachodzących pomiędzy nimi;
- e) trzeba dużo czytać, aby śledzić ewolucję języka i poznawać nowe znaczenia słów;
- f) należy czytać tylko teksty naukowe, aby z nich czerpać wiedzę o zmianach w języku;
- g) powinno się czytać różnorodne teksty, w których język spełnia różne funkcje;
- h) trzeba słuchać różnorodnych form wypowiedzi w języku polskim (mówionych, pisanych, śpiewanych etc.).

Karta odpowiedzi

1. Sprawdź, np. w internetowym *Słowniku języka polskiego*, wyrazy składowe terminu „ojczyzna-polszczyzna”.

Ojczyzna: 1. kraj, w którym ktoś się urodził i który jest krajem jego rodaków;

2. miejsce, z którym ktoś jest głęboko związany.

Polszczyzna: język polski.

2. Jak rozumiesz terminu „ojczyzna-polszczyzna”?

Np. język polski jako granice naszego świata lub naszego poznania.

3. Co jest potrzebne, by mieszkać w „ojczyźnie-polszczyźnie”? Zaznacz właściwe twoim zdaniem odpowiedzi i zastanów się nad ich uzasadnieniem:

a) wystarczy mówić choć trochę po polsku;

b) trzeba znać literaturę polską i powracające w niej motywy;

c) należy posługiwać się polszczyzną świadomie, rozbudowując stale zasób słownictwa;

d) konieczne jest rozumienie znaczenia słów, których się używa i powiązań zachodzących pomiędzy nimi;

e) trzeba dużo czytać, aby śledzić ewolucję języka i poznawać nowe znaczenia słów;

f) należy czytać tylko teksty naukowe, aby z nich czerpać wiedzę o zmianach w języku;

g) powinno się czytać różnorodne teksty, w których język spełnia różne funkcje;

h) trzeba słuchać różnorodnych form wypowiedzi w języku polskim (mówionych, pisanych, śpiewanych etc.).

ZAŁĄCZNIK NR 3

Karta pracy

Poniżej znajduje się tekst piosenki autorstwa Jeremiego Przybory, który był wykonywany (do muzyki Jerzego Wasowskiego) przez znakomitą polską aktorkę Irenę Kwiatkowską w telewizyjnym *Kabarecie Starszych Panów*.

Do oryginalnego tekstu utworu znajdującego się w lewej kolumnie, dopisz swoje „tłumaczenie” każdego wersu. Postępuj tak, jak byś chciał jak najwierniej przetłumaczyć tekst piosenki z języka obcego na polski. Z języka poetyckiego na język codzienny. Możesz korzystać ze *Słownika języka polskiego* lub innych źródeł internetowych, aby wyjaśnić słowa, których nie znasz.

Shimmy szuja

	— Shimmy o podlecu; shimmy to taniec polegający na poruszaniu ramionami przy nieruchomym brzuchu (utwór o charakterystycznym taktowaniu jak w shimmy), szuja — człowiek podły, budzący wstręt
Szuja — naomamiał, natruł i nabujał	— wprowadził w błąd, wywołał niepokój, okłamał
Szuja — a wierzyłam przecież mu jak nikt	— wierzyłam mu bezgranicznie, wierzyłam mu ślepo, wierzyłam mu najbardziej ze wszystkich
Szuja — dziecku kazał mówić „proszę wuja”	— dziecku (podmiotu lirycznego, bohaterki) kazał odnosić się do siebie ze szczególnym szacunkiem, dystansem, był protekcyjny, wprowadzał formy znane z języka przedwojennych wyższych sfer, uważał się za kogoś lepszego
Alleluja wesołego zrobił mi i znikł	— spędził ze mną Wielkanoc, a potem odszedł
Szuja — niewykluta larwa i szczeżuja	—
Szuja — do najtępszych pierwotniaków rym	—
Szuja — bezlitosny kamień i statuja	—
Fałsz i ruja ekskluzywnie powodują nim	—

Gdy życie zdarło z faceta już maskę —
Gdy mu fasada rozpada się z trzaskiem —
Gdy zza niej wyrzy jak dupa z pokrzywy —
Pysk zły i obrzydliwy i pryśnie cały blef —
O wtedy chociaż się pragniesz —
powściągać —
Nie nasobaczyć i nie naurągać —
Choć inwektywą żywą nie chcesz —
chlustać —
To same usta wykrzykną tobie wbrew: —

Szuja — pióra by pożyczyć od Anouilh'a —
Szuja — by opisać, co to jest za typ —
Szuja — kawał matrymonialnego zbója —
Z pieszczot dwója, nieudana galareta —
z ryb —
Szuja — najpiękniejszy kęs mi życia ujadł —
Szuja — toczył ze mnie hektolitry łez —
Szuja — cóż takiego uczyniłam mu ja —
Żem jak tuja, poderżnięta przezeń dzisiaj —
jest —
Mówię ci, poderżniętą jest —

Shimmy szuja

- **Shimmy o podlec**; shimmy to taniec polegający na poruszaniu ramionami przy nieruchomym brzuchu (utwór o charakterystycznym taktowaniu jak w shimmy), szuja — człowiek podły, budzący wstręt
- Szuja — naomamiał, natruł i nabujał — wprowadził w błąd, wywołał niepokój, okłamał
- Szuja — a wierzyłam przecież mu jak nikt — wierzyłam mu bezgranicznie, wierzyłam mu ślepo, wierzyłam mu najbardziej ze wszystkich
- Szuja — dziecku kazał mówić „proszę wuja” — dziecku (podmiotu lirycznego, bohaterki) kazał odnosić się do siebie ze szczególnym szacunkiem, dystansem, był protekcyjny, wprowadzał formy znane z języka przedwojennych wyższych sfer, uważał się za kogoś lepszego
- Alleluja wesołego zrobił mi i znikł — spędził ze mną Wielkanoc, a potem odszedł
- Szuja — niewykluta larwa i szczeżuja — nawet nie larwa, małż za ledwie
- Szuja — do najtępszych pierwotniaków rym — organizm prymitywny
- Szuja — bezlitosny kamień i statuja — ktoś bez emocji, bez uczuć
- Falsz i ruja ekskluzywnie powodują nim — kierują nim wyłącznie kłamstwo i popęd płciowy

Gdy życie zdarło z faceta już maskę	— obnażyło jego prawdziwe oblicze
Gdy mu fasada rozpada się z trzaskiem	— przestaje stwarzać pozory
Gdy zza niej wyrzy jak dupa z pokrzywy	— pokazuje się naga prawda
Pysk zły i obrzydliwy i pryśnie cały blef	— pryskają złudzenia
O wtedy chociaż się pragniesz powściągać	— chociaż starsz się powstrzymywać emocje
Nie nasobaczyc i nie naurągać	— nie zwymyślać, nie obrzucać wyzwiskami
Choć inwektywą żywą nie chcesz chlustać	— nie chcesz posunąć się do zniewag słownych
To same usta wykrzykną tobie wbrew:	— mimo wysiłków, nie dasz rady się powstrzymać
Szuja — pióra by pożyczyć od Anouilh'a	— opisać tak, jak zrobiłby to ten francuski pisarz
Szuja — by opisać, co to jest za typ	— odmalować jego prawdziwy portret
Szuja — kawał matrymonialnego zbója	— oszust obiecujący małżeństwo
Z pieszczot dwója, nieudana galareta z ryb	— pozbawiony delikatności, niewydarzony, budzący niesmak, niezręczny kochanek, ciamajda
Szuja — najpiękniejszy kęs mi życia ujadł	— zmarnował najlepsze lata
Szuja — toczył ze mnie hektolitry łez	— przez niego wiele płakałam
Szuja — cóż takiego uczyniłam mu ja	— czym sobie na to zasłużyłam
Żem jak tuja, poderżnięta przezeń dzisiaj jest	— że jak tuja (delikatna, smukła roślina iglasta)
Mówię ci, poderżnięta jest	— jestem niemal całkowicie złamana, pozbawiona energii życiowej

ZAŁĄCZNIK NR 4

Funkcje komunikatywne języka³

1. Funkcja informatywna — polega na informowaniu o czymś odbiorcy, przekazywaniu faktów i informacji typu: „Dzisiaj będzie wietrznie” czy „Wczoraj byłem w kinie na ciekawym filmie”.
2. Funkcja ekspresywna — treścią komunikatu jest także stan emocjonalny nadawcy, jego wrażenia wobec opowiadanej historii czy odbiorcy. Przykład: „Nie mogłem na to patrzeć, pięści zaciskały się same” lub „Witaj, jak się cieszę, że cię widzę!”
3. Funkcja impresywna — podczas trwania komunikacji nadawca w jakiś sposób wpływa na odbiorcę. Przykład: „Ale gorąco. Czy mógłbyś otworzyć okno?”
4. Funkcja fatyczna — to komunikaty słowne wysyłane przez odbiorcę w celu podtrzymania rozmowy i zwrócenia uwagi na siebie. Przykład: „Poczekaj, zaraz ci powiem” lub „Chciałam odrobić lekcje, kumasz?”
5. Funkcja poetycka — zwracająca uwagę na sposób kształtowania, brzmienia wypowiedzi komunikatu. Przykładem są wszelkiego rodzaju dzieła literackie posługujące się specyficznym językiem po to, aby odbiorcę zainteresować treścią i olśnić językiem, kreacją świata przedstawianego.
6. Funkcja metajęzykowa — skupia się na definiowaniu zasad językowych i jest widoczna w nauce o języku. Przykład: „Wyraz serce może mieć kilka znaczeń” lub „Fonetyka do dzieł zajmujący się dźwiękami”.

ZAŁĄCZNIK NR 5

Karta pracy

Zanalizuj i zinterpretuj tekst *Shimmy szuja* wspomagając się poniższymi punktami (nie musisz zachowywać ich kolejności):

- a) określ temat/problematykę;
- b) odnieś się do tradycji literackiej, z której utwór się wywodzi;
- c) zwróć uwagę na osoby twórców i wykonawczynie;
- d) podaj rodzaj literacki i gatunek;
- e) wskaż rodzaj podmiotu lirycznego;
- f) zdefiniuj sytuację liryczną;
- g) zanalizuj tytuł;
- h) wskaż w tekście miejsca, które mogą stanowić argumenty na poparcie twojej propozycji interpretacyjnej;

³ Skróć artykułu dostępnego na <http://stl.kochamjp.pl/funkcje-jezyka/>

- i) zwróć uwagę na warstwę fonetyczną (a w niej na rymy i rytm), leksykalną (dobór słownictwa), składniową (jak budowane są zdania utworu, np. czy występuje refren, powtórzenia), morfologiczną (odmianę wyrazów, wykorzystane zabiegi słowotwórcze, np. epitety, porównania, metafory);
- j) wyjaśnij, w jaki sposób użyte środki retoryczne (np. wyliczenia, wykrzyknienia, powtórzenia) mają oddziaływać na odbiorcę;
- k) odnieś się do pojęcia kiczu i arcydzieła, zaznaczając na poniższej podziałce odpowiednią wartość.

Kicz

Arcydzieło